

expedice speculum

Putování za záhadami a zajímavostmi regionu „Zrcadla“

Kde byl v Ivančicích hrad?

Vypálení Ivančic oddily pohanských Kumánů v roce 1304 ukazuje, že Ivančice nebyly do té doby opevněné a nebyl zde ani hrad. Obyvatelé utekli do kostela, který byl zřejmě nejpevnější stavbou v Ivančicích, ale ani tam nepřežili. Reakcí na kumánský nájezd mohlo být urychlené vybudování zeměpanského hradu v Ivančicích a započítí prací na stavbě hradeb.

Samotný městský hrad je uveden poprvé v roce 1308. Stalo se tak v rámci vyrovnání ze dne 14. srpna 1308, kterým se Fridrich Habsburský vzdal za odškodné 45 tisíc hřiven pražských grošů veškerých nároků na české země ve prospěch Jindřicha Korutanského. Jako záruka splacení odškodného bylo Fridrichovi odstoupeno několik hradů a měst, která měla být do Jindřichových rukou vrácena podle pořadí splátek. Jako jistina sumy 10 tisíc hřiven, splatné v prvním roce, měl být do habsburského držení postoupen podle textu smlouvy spolu s městem Jihlavou a hradem Veveří i „hrad v Ivančicích a tamtéž městečko se svobodnými lesy, zemským soudem a se všemi užitky a právy, která k tomu náležejí“. Je zde první, historicky doložený údaj o ivančickém hradu.

Další archivní doklady o existenci ivančického městského hradu jsou spjaty se zájmy místní fary. Někdy před lednem 1334 vydal král Jan Lucemburský pro ivančické měšťany privilegium (bohužel dnes ztracené), kterým osvobodil ty vinice, které byly nebo budou nově vysázeny v okolí města, od vinného desátku, odváděného právě na ivančický hrad. Vlastníci těchto vinohradů si však začali privilegium vykládat po svém a přestali odevzdávat desátky z vinic zdejší faře. Již za dva roky, v listu vydaném ve Vidni dne 18. října 1336 upozornil král Jan Lucemburský ivančické vinaře, že výsada se nevztahuje na farní desátky a opětovně stanovil, že měšťané jsou osvobozeni pouze od platů k ivančickému hradu. O rok později totéž potvrdil i syn Jana Lucemburského Karel (později císař Karel IV.).

Po roce 1337 přímé zprávy o ivančickém hradu nadlouho umlkají. Neklidné období let 1396 - 1408, kdy v Ivančicích vládlo několik straníků markraběte Prokopa, byl jako škůdce statků olomouckého biskupství vyobcován nejmenovaný capitaneus či purgavius v ivančických

(pravděpodobně Jan Sokol), jehož druhý titul mohl mít vztah ke zdejšímu hradu. Přes trvající absenci dokladů byl ivančický hrad oporou moci nad městem i v době husitského období až do jara 1435, kdy byla husitská posádka z Ivančic vypuzena.

Další, již konkrétní doklad o ivančickém hradu je uveden v listině ze 18. července 1453, kdy král Ladislav Pohrobek potvrdil dřívější odpuštění desátků majitelům vinic ivančickému hradu. Výslovně se zde uvádí „věrným našim purkrabimu hradu a měšťanům města napřed řeče-

hradu vyznačeny ani v nejstarších půdorysných náčrtech města (1666, 1701-1710) a vymizelo samotné podvědomí o přesném situování hradu. Kaplan T. Procházka ve svých rukopisných dějinách Ivančic v roce 1847 pokládá za původní hrad do dnešních dnů zchovalý pozdně renesanční palác uzavírající Velký trh (dům č. 196, dnes Palackého náměstí č. 6, známý jako dům pánů z Lipé). Do literatury uvedl Procházka lokalizaci hradu ve svých monografiích z počátku 20. století A. Kratochvíl a po něm byl tento názor přijímán i řadou

městské hradbě. Budova označena čísly 5 souvisela již s provozem radnice. Farní hospodářství a i radniční příslušenství spojovala s náměstím krátká boční ulička, (dle pověsti tudy tekla Mřenkovský potok, ale není to prokázáno), zatímco k vlastní faře a její nádvorní parcele vedl středem parcelního bloku úzký koridor, obcházející pozemky domů č. 17 a 19. (na mapce 7 a 8).

Ze zástavby z doby před rokem 1825 zůstaly v dnešním areálu v západní části dva objekty - část původního domku s později přistavěnou stodolou a sýpka při městské hradbě. V prvním případě jde o přízemní stavení stavěné z cihel s menší příměsí lomového kamene a druhotně užitých kamenných kvádrů, mezi kterými upoutá pozornost z pískovce tesaný kámen renesančního nebo barokního tvaru. Dle detailů, lze uvažovat o vzniku domku na konci 18. nebo na začátku 19. století.

Daleko větší význam pro poznání vývoje zástavby v tomto prostoru má sýpka se stodolou v severozápadní části hřbitova. Sýpka byla po roce 1825 stavebně upravována, měnily se její rozměry, až někdy v 18. století došlo k přestavbě, při které byl objekt vybaven úzkými podélnými okny s mřížemi a postaveno patro. Pozornost poutá použitý materiál - pískovcové kvádry, cihly vyššího formátu a čtvercové dlaždice naznačující přítomnost starší zástavby v těsné blízkosti. Ta byla také potvrzena nálezem zbytků základového zdiva z lomového kamene.

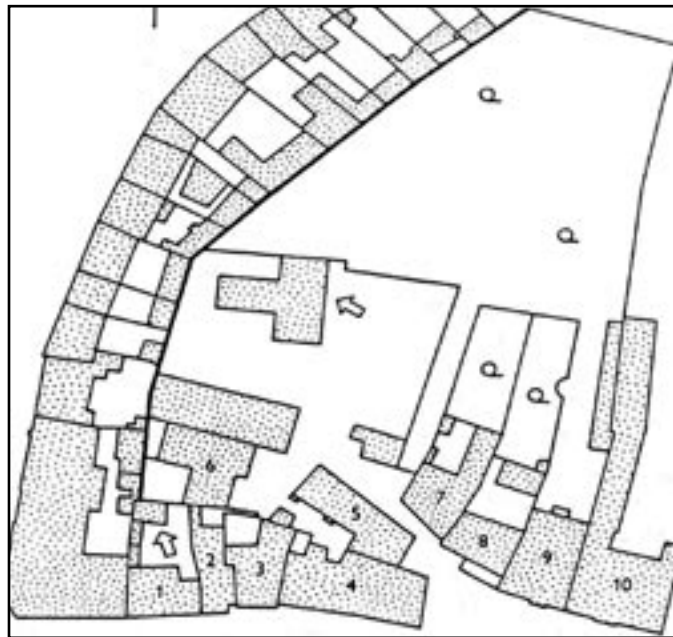
Také u přilehlé stodoly bylo použito druhotně starší stavivo, na rozdíl od sýpky se jedná o větší množství kvalitních architektonických článků bezpečně gotického stáří. Poměrně často jsou ve zdivu viditelné, mimo kamenných kvádrů různých rozměrů a z různých lomů, ostění větších i menších oken a portálů, zazděn je i masivní 42 cm vysoký a 124 cm dlouhý kvádr, zřejmě jde o pozůstatek velkého portálu brány nebo o krákoec. Některé detaily opracovaných kamenných částí se v obecném měřítku používaly již v druhé polovině 13. století a po celé 14. a 15. století a některé jsou porovnatelné s detaily nalezenými v ivančickém kostele.

Je zcela zřejmé, že při výstavbě sýpky a především stodoly v hospodářském areálu ivančické fary byly jako materiál druhotně použity architektonické prvky a komponenty (kámen, cihly) pocházející z poměrně náročně vybavené gotické architektury. Jednotný charakter fragmentů svědčí o jejich původu z jedné stavby. Zjištěné prvky proto nejspíše nenáležely k běžnému městskému domu, ale budově reprezentativního charakteru. Bližší okolnosti vzniku dnešní farní stodoly a použitých kamenických detailů spolehlivěji objasní plánovaný průzkum farního areálu

Teprve potom bude prokázáno, zda ivančický hrad v tomto prostoru opravdu byl. *Jiří Široký*

POUŽITÉ PRAMENY:

- Archaeologia historica 27/02
- Kolektiv autorů:
- Ivančice, dějiny města
- Kratochvíl A., Ivančice, býv. král. město na Moravě

Areál fary - silně je vyznačena linie hradeb

ného v Ivančicích“. Jistě nešlo jen o mechanicky převzatou formuli z písemností před více než stolety. Jedná se o poslední určitou zmínku o ivančickém městském hradu v písemných pramenech. Další informace nebyly nalezeny ani v nejstarší městské knize založené v roce 1442, ani v jiných archivních fondech z pozdější doby. Tato absence svědčí o ztrátě významu hradu, jejíž příčinou mohly být změněné majetkové a právní poměry spjaté s přechodem Ivančic do šlechtického držení pánů z Lipé, kteří budovali své správní centrum v Moravském Krumlově. Zřejmě v této době přestal hrad sloužit jako pevnostní objekt, nebylo s ním počítáno při obnově městských hradeb a mohl se stát majetkem ivančické fary. Zatímco v okolních městech byl hrad (Dolní Kounice, Moravský Krumlov, Rosice) dominantní prvek města nebo v jeho těsné blízkosti, v Ivančicích hledáme, kde vlastně hrad byl.

V novověku nebyly pozůstatky

dalších historiků. P. Tomáš Procházka uvádí v rukopisu někde v severozápadní části katastru polní a viniční trať „Hrad“. Zatím nevíme, kde byla.

Výzkum provedený při rekonstrukci Domu pánů z Lipé prokázal, že nebyly nalezeny žádné viditelné pozůstatky středověkých konstrukcí. Více nežli vlastní stavba napovídají suterény. Jde o tři vzájemně propojené podélné prostory s valenými klenbami. Architektura domu i utváření sklepů tak napovídají, že před razantní renesanční přestavbou (1610-1620) se zde nejspíše nacházela běžná městská zástavba. Nebyly zjištěny žádné indicie svědčící pro vrcholně gotickou architekturu, jakou musel ivančický hrad reprezentovat. Kde tedy byl ivančický hrad?

Při pohledu na mapu historického jádra Ivančic s hustou parcelací a drobnou zástavbou nedává mnoho možností pro řešení polohy hradu. Na první pohled však upoutá pozornost nápadně velká, z hlediska městského organismu se vymykající velká area při západním ohybu městského opevnění, severně od dřívější Horní (Oslavanské) brány. Podle mapy stabilního katastru (1825) patřily k této parcele ještě dva drobné pozemky (na mapce č. 7 a 8, dnes domy Palackého č. 17 a 19 včetně zahrad). Jejich situování napovídá, že farní komplex byl ještě rozlehlejší a oba domy byly postaveny na odprodáných pozemcích. Zatímco budova fary (na mapce č. 9) byla při náměstí na jihovýchodě, hospodářské příslušenství bylo na západní polovině areálu. Dominovaly mu velká dvoukřídlá stavení na severu (označené šipkou), na jižní a západní straně jej doplňovaly další objekty, především sýpka při

Část gotických ostění oken a portálů použitých při stavbě stodoly